

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ГРУПОВАТА СПЛОТЕНОСТ

ИВАН П. ИВАНОВ

Проблемът за груповата сплотеност е сред най-често разработваните в социалната психология. Интересът към него не е случаен. Той се дължи на две основни причини — на несъмнената му практическа значимост и на продуктивността му по отношение на по-общите проблеми на психологията на малките групи.

Анализът на изследванията на груповата сплотеност дава основание да се направят някои най-общии изводи:

1. Понятието «групова сплотеност» се интерпретира нееднозначно, което води до трудности от коинтентуален характер. И досега се спори за това, какво е сплотеност, кои характеристики на групата най-точно отразяват съдържанието на това понятие. В западната психология най-типични направления и школи са на Л. Фестингер — груповата сплотеност като привлекателност на групата и удовлетвореност от членството в нея (9, 6, 30); Т. Нюкомб — груповата сплотеност като групово съгласие по отношение на значими обекти и ценности (2, 10), (1, 26), (24, 346), (30), (35); В. Шултс — груповата сплотеност като групова съвместимост (2, 167), (36, 55); М. Базон и М. Паж — груповата сплотеност като солидарност (15, 77), (25, 65); Я. Морено — груповата сплотеност като взаимна симпатия (4, 107 и др.); И. Мид, Г. Хаймен и Р. Менсон — груповата сплотеност като функция на ролевото взаимодействие (1, 52), (13), (24, 138); Р. Кутъл — груповата сплотеност като интеграция, съвместяване на групата (9, 19). В марксистката социална психология има няколко направления: социометрично — Ю. А. Дуберман (9, 26—27), В. И. Зазенци (9, 29), А. С. Чернишова (26, 182—185), Я. А. Колемановски (15, 150—151), (16), Л. Десев (5), (6), С. Жеква (11), (12) и др.; ценностно-ориективно направление — Ав. Петровски (22), (23), В. В. Шпалниски (23), (37); дейностно направление (груповата сплотеност като единство на действията) — Ю. Л. Неймер (9, 34—36); координационно направление (груповата сплотеност като съвместимост, сплотеност сработване, интеграция,

координация — Н. Н. Обозов (21, 101 -103), А. Майер (19), Г. Хибш и М. Форберг (3), Л. И. Умански (14), (28), (29), Р. Х. Шакуров (31), (32), (33); предметно-целово направление — А. И. Дощов (7), (8), (9), (10); комплексно направление — Н. К. Крупская (18, III, 564), С. Т. Щанки (34, II, 41), А. С. Макаренко (20, I, 26 и др.), В. А. Сухомлински (27, I, 637), Т. Е. Конникова (17, 26 -29).

Типично за западната психология е липсата на единна линия, голямото разнообразие от подходи, плурализъм, липсата на методология, която да обедини дейността на изследователите, поради което и всяко направление се развива само за себе си. В известен смисъл това е характерно и за марксистката психология, но в значително по-малка степен, особено от 1973 година насам, след излагането на теорията на А. В. Петровски, която обаче се тълкува доста своеобразно от редица изследователи.

2. Общо взето, в конкретните постдиовки на авторите доминира психологическият подход за сметка на социологическия. Това е характерно особено за западната психология, където групата и груповата сплотеност се разглеждат откъснати от обществения контекст, от историята, от макросредата, само като емоционална общност или състояние, а не като субективна дейност. В марксистката психология тези слабости глобално се отстраняват с въвеждането на методологическите принципи за детерминизма, за съвместната групова дейност като основен групообразуващ фактор. Но проблем си остава реализацията им, тъй като досега липсва концепция за груповата сплотеност, в която те да се прилагат напълно и последователно. Най-често груповата дейност се разглежда в абстрактен вид, слабо внимание се отделя на механизма на детерминизма, почти не е изследван централният, «ядрен» слой на взаимоотношенията в групата (по терминологията на А. В. Петровски) (виж 22, 23 и др.), в който се реализира на практика връзката с макросредата и който придава качествено своеобразие на груповата дейност.

3. Типична и за западната, и за марксистката социална психология е едностранчивостта на изследванията, дължаща се преди всичко на концептуални причини. Изследванията са насочени към един — два частни проблема на груповата сплотеност или се разгръщат в един слой — най-често I или II, на взаимоотношенията в групата. Липсват задълбочени и всеобхватни изследвания на основата на системния подход.

4. На практика почти не е проучван може би най-важният въпрос на груповата сплотеност — генезисът и развитието на интегративните процеси в групата, както и въпросите за факторите за устойчивост и изменчивост, интеграция и диференциация в осъществяването на съвместната дейност.

Посочените слабости в теорията и практиката на изследванията на груповата сплотеност могат да бъдат преодоляни при изясняването на методологията им и при последователното приложение на принципите за детерминизма и за дейността на основата на груповата сплотеност.

Опитът от многогодишните търсения в тази област показва, че единството на групата и аналогът му — груповата сплотеност, е този комплексен показател, който осигурява еднообразна насоченост на груповото действие и възпроизводство на груповата дейност. В хода на тази дейност става възпроизводството на потребности и на свързаните с тях цели, което води до адекватност на насочеността ѝ и до непрекъснатост на тази дейност. При това потребностите и целите, като основно съдържание на груповата ситуация, са предварително определени от обществото и могат да варираат само в точни граници.

Съдържанието на единството на групата се превръща във въпрос на въпро-

сите за теорията на малката група. Както вече беше посочено, той се решава едностранчиво, на основата на увлечението в търсенето на единствена област на това единство, най-важна за интегративните процеси. В това отношение е силно увлечението по международните отношения, достигнало своя връх и особено много застъпените през последните години изследвания на психичния климат и атмосферата на колектива.

Не изпоздотворни се оказват и другите опити да се абсолютизира една страна на груповата сплотеност и да се игнорира другите, особено след появата на теорията на А. В. Петровски, която има комплексен характер, а и досега не е прилагана комплексно в конкретни изследване.

В качеството на основа на разбирането на понятието сплотеност приемаме теорията на А. В. Петровски, но считаме, че в интерпретацията ѝ трябва да се направят някои съществени уточнения:

1. Основен групообразуващ фактор е съвместната дейност, затова в групата доминират процесите на координация на тази дейност. Деловите взаимоотношения, гоест взаимоотношенията, възникват във и по отношение на груповата дейност са водещи и определящи състоянието на вътрегруповите процеси. От развитието на координацията на групата в съвместната дейност зависи ефективността на тази дейност. По своята същност деловите взаимоотношения са висш тип взаимоотношения в групата.

По наше мнение разбирането на А. В. Петровски и последователите му за характера на взаимоотношенията във втория свой стрател от известни ограничения. Взаимоотношенията тук се разглеждат като центрико-ориентационно единство на групата (ЦОЕ) в абстрактен вид. В действителност това са именно деловите взаимоотношения, построени на основата на координацията на съвместната дейност и опосредствани от съдържанието на дейността. Те нямат никаква друга основа и са белег за ЦОЕ на групата, тъй като деловите взаимоотношения произтичат от това ЦОЕ и априорно го предпостават.

2. Съществува обществено инвариант на вътрегруповите процеси, гоест те са санкционирани от обществото и за протичането им, в това число и за груповата сплотеност, съществува обществена представа.

Инвариантът на деловите отношения в групата произтича от функциите ѝ и се изразява в институционализирането на тези отношения във фиксиран (в дължостни инструкции, заповеди, нареждания и др.) или нефиксиран. Така че координацията на съвместната групово дейност, която е същността на деловите взаимоотношения, е заддена предварително и отвън. Основата на деловите взаимоотношения в емоционен и поведенчески аспект е една, но в съдържателен е различна от нея. Тази разлика не се отчита от теорията на А. В. Петровски.

3. По отношение на третия слой на груповата сплотеност според нас е крайно недостатъчно основата на ЦОЕ на групата, а оттам и на сплотеността ѝ да се търси само в предметно-целово единство, както това се прави от А. В. Петровски (7), (8), (9) и др. и от А. И. Дощов (22), (23), а трябва да се разшири и е необходимостта, установявайки, м или емоционни, емоционално единство, както и е единно отношение към средствата и резултатите от съвместната дейност. По този начин теорията на А. В. Петровски за действителното опосредстване на международните отношения намира предварително си решение — опосредстване от висши структурни елементи на дейността.

4. Структурата на дейностите в групата обикновено е твърде разклонена и това прави изследването на груповата сплотеност в условията на всички дейности изключително трудно за реализацията ѝ. Затова приемаме понятието

групово ценна сплотеност като сплотеност по отношение на основната групова дейност, свързана със съществуването на групата и с основните ѝ цели. За повечето спонтанно възникващи групи и за всички външно организирани групи това е трудовата дейност. По такъв начин и изследването на групово ценната сплотеност се превръща в изследване на обществено ценната ѝ сплотеност, която за външно организиралите групи се отчита по съответствието на обществения инвариант, а за спонтанно възникналите — още и по съответствието на социалната характеристика на групата е обществените изисквания.

Чрез изложението подход към проблемите на груповата сплотеност се преодолява изкоп от съществуващите трудности в теорията и практиката. Особено перспективно е възвръщането на понятието естествен инвариант, тъй като чрез него се решава най-важният въпрос на силноста, а оттам и на теорията на колектива — дамирането на външен критерий за оценка на вътрешногруповите процеси, а оттам и на ефективността на групата. Като следствие от това се преодолява и психологизмът, свойствен за почти всички изследвания на груповата сплотеност, включително и за теорията на А. В. Петровски, подчертава се и се извежда на преден план връзката с обществото, решава се основната методологична трудност — приложението на принципа за детерминизма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева, Г. М. Социална психология. М., 1980.
2. Андреева, Г. М. и др. Современная социальная психология на Западе. М., 1978.
3. Гибн, Г. М. Форверг. Введение в марксистскую социальную психологию. М., 1972.
4. Голубаха, Е. И. Структура групповой деятельности. Киев, 1979.
5. Десев, Л. Психология на малките групи. Социални изложби и проблеми. С., 1977.
6. Десев, Л. Психологически проблеми на индивидиането. С., 1977.
7. Дониов, А. И. О. ценностных отношениях личности. — Сов. педагогика, 1974, № 5, 67—76.
8. Дониов, А. И. Психологическое единство коллектива. М., 1982.
9. Дониов, А. И. Проблемы групповой сплоченности. М., 1979.
10. Дониов, А. И., Ю. В. Саркисян. Социальная деятельность как фактор междоличностного восприятия в группе. — Вопросы психологии, 1980, № 4, 38—49.
11. Жкова, С. Психологически проблеми на учителската професия. С., 1976.
12. Жкова, С. Психология на учителя. С., 1984.
13. Келг, Г. Две функции референтных групп. В: Современная зарубежная социальная психология — тексты. Под ред. Г. М. Андреевой. М., 1984.
14. Коллектив и личность. М., 1975.
15. Коломлинский, Я. Л. Социально-психологические проблемы взаимоотношений в малых группах. — Вопросы психологии, 1971, № 6, 101—111.
16. Кончикова, Т. Г. Формирование на коллектива и негетого влияние върху личността на учителя. — В: Теория и методика на комунистическото възпитание. С., 1976, 20—55.
17. Круцкая, Н. К. Педагогическое сознание. М., 1957.
18. Майер, А. Сетиология. С., 1968.
19. Обозов, Н. И. Междоличностные отношения. Л., 1979.
20. Петровски, А. В. Опыт построения социально-психологической концепции групповой активности. — Вопросы психологии, 1973, № 5, 3—18.
21. Петровски, А. В., В. В. Шпалдинский. Социальная психология. коллектива. М., 1978.
22. Психологический словарь. Под ред. В. В. Давыдова и др. М., 1983.
23. Социальная психология — краткий очерк. С., 1982.
24. Современная психология. История. Теория. Эмпирические исследования. Гед. С. С. Кутякин и В. Г. Семенов, Л., 1979.
25. Сухомлинский, В. А. Избранные произведения в пяти томах. Киев, 1979.
26. Уманский, Л. И. Психология организаторской деятельности школьников. М., 1980.
27. Уманский, Л. И. Развитие на общуването и целостното формиране на контактите групи като колектив. — Нар. просвета, 1976, № 2, 59—66.
28. Хоманс, Дж. Социальное поведение как обмен. В: Современная зарубежная социальная психология — тексты. М., 1984, 82—91.
29. Шакуров, Р. Х. Социально-психологические проблемы руководства педагогических коллективов. М., 1982.
30. Шакуров, Р. Х. Факторы организационной сплоченности учительского коллектива. Сов. педагогика, 1981, № 9, 64—70.
31. Шакуров, Р. Х. Функции управления инженерно-педагогическим коллективом школы. — Сов. педагогика, 1978, № 3, 93—99.
32. Шандкий, С. Т. Педагогическое сознание. М., 1961.
33. Шандкий, С. Т. Социальная психология. М., 1969.
34. Шихарев, П. Н. Современная социальная психология США. М., 1979.
35. Шпалдинский, В. А. Влияние референтных групп на развитие личности учащихся. Сов. педагогика, 1975, № 4, 36—40.